

Kunst og overgangsalder

Blod, begær og usynlighed

CAMILLA SKOVBJERG PALDAM

Overgangsalder er blevet et 'hot' emne, men kunst om overgangsalder er stadig ret ubeskrevet. Artiklen giver et første bud på et overblik over kunst, der tematiserer overgangsalder, og dykker ned i opfattelser af ældre kvinder og deres seksualitet gennem en analyse af Pauline Curnier Jardins videoværk Qu'un sang impur, 2019, der på blodig og humoristisk vis sætter fokus på ældre kvinders seksualitet og synlighed.

---

jeg følger en cyklus
jeg bløder blodet
men det er usynligt nu

jeg vil pynte mig med lånt blod
fra nu af pynter jeg mig
med lånt blod

— Ursula Andkjær Olsen,
Mit smykkeskrin, 2020, p. 203

Intro

På et portrætfoto taget af Robert Mapplethorpe i 1982 sidder kunstneren Louise Bourgeois (1911-2010) iført en sort, langhåret abepels-fracke med et af sine tidligere værker, *Fillette*, 1968, under armen. *Fillette* – som på fransk betyder “lille pige” – ligner mest oplagt en gigantisk afhugget penis med nosser.¹ ‘Nosserne’ stikker ud under Bourgeois’ pelsklædte arm, ‘skaftet’ støtter på underarmen, og hendes rynkede hånd har et godt greb rundt om ‘hovedet’. Hun ser ind i kameraet med let sammenknebne øjne og smiler triumferende, selvtilfreds, ja nærmest diabolsk. Fotoet er i sort-hvid, men kender man *Fillette*, kender man værkets brutale, taktile kødfuldhed – rødbrun som koaguleret blod, rødbrun som flået, iltet kød. Bourgeois er

71 år, da billedet bliver taget, og sammenstillingen af blod, seksualitet og kvinder i eller på den anden side af overgangsalderen vil være temaet for denne artikel. Artiklen handler desuden om repræsentation i kunsten af denne periode i kvinders liv mere bredt.

Overgangsalderens eksponering

Hvis man ser på udviklingen i medieomtale af overgangsalderen bare i Danmark, er den markant stigende. Mens 'overgangsalder' i perioden 1991-1993 ifølge databasen InfoMedia blev nævnt henholdsvis 44, 59 og 134 gange på tværs af alle danske medier, blev den i 2021-2023 nævnt 1263, 1330 og 1829 gange.² Medierne har de seneste år været fulde af blogindlæg, læserbreve, features og kronikker om overgangsalderen, og samtidig er der kommet en række bøger om emnet. Ud af i alt 63 bøger på dansk siden 1946, når man søger på 'overgangsalder' på det Kongelige Bibliotek, er de 18 således kommet inden for de seneste 7 år (2017-23). Bøgerne spænder fra vidnesbyrd og erfaringsdeling med og uden lækre portrætfotos (f.eks. Simonsen, 2018; Gottlieb, 2019; Herlev, 2019; Hjernøe, 2022) til medicinske gennemgange, der skal tjene til oplysning og selvhjælp (f.eks. Gunter, 2022; Hvass, 2022).³

Også i vores visuelle kultur – magasin-forsider, film, tv-serier og øvrig populærkultur – ser man stadig flere ældre kvinder repræsenteret. Tidligere var de få roller til kvinder 50+ typisk som bedstemødre eller andre støttende baggrundsfigurer, og kvinderne blev sjældent vist som havende en aktiv seksualitet eller som værende i overgangsalderen. Dette er langsomt ved at ændre sig som beskrevet i flere featureartikler, der har sat fokus på den ændring i repræsentation, som man ser i bl.a. film og tv-serier i disse år (Præstgaard, 2022; Nielsen 2024). Komedieserien *Pantertanter* (eng. *The Golden Girls*) skildrede allerede fra midt-firserne ældre singlekvinders liv og dating, hvor bl.a. hedeture blev adresseret (med tilhørende dåselatter), og i 2021 kom instruktør Connie Niensens Viaplay-serie *Close To Me*, der satte fokus på overgangsalderen og insisterede på at tage tabubelagte emner som skedetørhed ind i handlingen, mens Birgitte Nyborg i fjerde sæson af Adam Prices *Borgen* (2022) også kom i overgangsalderen og hermed var med til at synliggøre den for et bredt publikum, men ved samme lejlighed syntes at miste sin seksualitet, for blot at nævne et par eksempler. I 2023

lancerede DR desuden livsstilsprogrammet *Velkommen til overgangsalderen* som en del af deres oplysende public service.

Mens overgangsalderen således synes at være markant fremtrædende i mediebildet, er den stadig meget sparsomt behandlet inden for kunsten. Siden starten af 1970'erne har kvindelige kunstnere arbejdet med blod som tema og medie, som f.eks. Judy Chicago, der på Womanhouse 1971 sætter menstruation på kunstdagsordenen med både installationen *Menstruation Bathroom*, der er et badeværelse med overfyldte toiletspande og diverse hygiejneprodukter, og foto-litografiet *Red Flag*, hvor man ser en blodig tampon, der er ved at blive trukket ud af et underliv (se Røstvik 2019 for mere om Chicagos menstruationskunst). Mens kunsten dermed har spillet en aktiv rolle i forhold til at aftabuisere og repræsentere kvinders månedlige blødning – og menstruationskunst efterhånden er både velkendt og velbeskrevet – er ophøret af blødningen med menopausen anderledes underbelyst i kunsthistorien.

Det har således været svært afdække et felt af kunst – i Danmark og internationalt – der tematiserer overgangsalderen, selvom det er en markant periode kropsligt og psykisk for alle med en livmoder. Meget kunst tager udgangspunkt i den enkeltes krop og liv, men få kunstnere skilter med at være nået til overgangsalderen eller repræsenterer denne livsfase på vegne af andre.

For lige til en begyndelse kort at skitsere, hvad overgangsalderen overhovedet er, så strækker den sig over en længere periode, der opdeles i perimenopausen, der kan vare adskillige år og omfatter en række fysiologiske ændringer, selve menopausen, som er den sidste menstruation (for danske kvinder typisk i starten af 50'erne), og postmenopausen, der også kan vare i årevis, indtil hormonniveauerne er helt stabiliserede. Udover hedeture og blødningsforstyrrelser – som er de mest kendte symptomer – kan der, som videnskabsjournalist Lone Frank skriver,

optræde ledsmerter, stivhed og vægtøgning. Der er tørhed i skeden og deraf følgende smerter ved sex og gentagne blærebetændelser, ligesom selve lysten til sex kan svinde gevaldigt ind. Så er der humørsvingninger, tendens til raseri, søvnbesvær og tankemylder samt deciderede depressionssymptomer. Forstyrrelser af hukommelse og koncentration kan melde sig. Og endelig er der den mere kosmetiske afdeling med tør hud, slappere bindevæv og hårvækst nye steder (Frank, 2021)

Dette er ikke en komplet liste. Øget risiko for knogleskørhed bør eksempelvis også nævnes. Nogle får næsten ingen symptomer, andre rammes af det hele, men de færreste føler sig ordentligt forberedt og informeret. Det er det, som bøger og diverse udsendelser og indlæg i disse år ønsker at kompensere for, ligesom der i det hele taget er en opmærksomhed på, at kvinder 50+ skal ud af 'usynligheden'.

Jeg vil i denne artikel undersøge, hvordan dette sker inden for kunsten. Jeg vil først forsøge at give et overblik over, hvordan overgangsalderen er blevet tematiseret i kunsten, og derefter dykke ned i en analyse af Pauline Curnier Jardins videoværk *Qu'un sang impur*, 2019, der på en vild, voldsom og humoristisk måde sætter fokus på ældre kvinders seksualitet og blødning. Målet med artiklen er således både kunst- og kulturhistorisk, idet jeg både ønsker at undersøge, hvordan overgangsalderen repræsenteres i kunsten, og hvordan disse repræsentationer – særligt *Qu'un sang impur* – afspejler og forholder sig til udbredte opfattelser af den aldrende kvinde og hendes seksualitet i en europæisk/amerikansk kontekst. Mens min forståelse af fremstillingen af midaldrende og ældre kvinder i dag bygger på de tidligere nævnte nyere bøger, tv-serier og øvrige populærkulturelle repræsentationer (danske såvel som udenlandske), trækker jeg i min bredere kulturhistoriske forståelse særligt på filosof, forfatter og aktivist Susan Sontags (1933-2004) essay "The Double Standard of Ageing", 1972, feminist og professor emerita i engelsk Germaine Greers (f. 1939-) *Forandring*, 1993⁴ (*The Change* 1991), og feminist, aktivist og professor i kønsstudier Lynne Segals (f. 1944-) *Out of Time: The Pleasures and Perils of Ageing*, 2013. Disse forfattere har med deres tekster og øvrige engagement alle leveret markante bidrag til en kritisk italesættelse af opfattelsen af kvinders aldring og overgangsalder i en vestlig kontekst.

Kunst om overgangsalder

Mens der i kunsthistorisk sammenhæng som sagt er blevet skrevet en del om menstruationskunst, og repræsentation af ældre kvinder i den visuelle kultur også er behandlet, har jeg ikke fundet større studier af kunst, der tematiserer overgangsalder. Jeg har over en længere periode søgt efter såvel samtidige som ældre værker, danske såvel som internationale, der forholder

sig til overgangsalder, og har noteret alt, hvad jeg har kunnet finde.⁵ Det første værk er fra 1980'erne (lavet af Elspeth Owen), men de fleste værker er lavet inden for de seneste 10 år – hvilket også er i tråd med den generelle stigende opmærksomhed og aftabuivering, der er af overgangsalder. Nedenstående oversigt prætenderer på ingen måde at være udtømmende, men kan forhåbentlig alligevel give et billede af et felt, som jeg som sagt ikke har fundet beskrevet andre steder, og som jeg håber andre vil være med til at udvide og uddybe. Hovedparten af den kunst, jeg har kunnet finde om overgangsalder, er 'social art' lavet som del af forskningsprojekter eller som lokale initiativer i forbindelse med oplysende og fællesskabsorienterede workshops eller på mindre, lokale udstillingssteder.

I forbindelse med community-projektet "Creative Responses to the Menopause" i Manchester, der omfatter alt fra yoga og kreativ skrivning til danseworkshops⁶, har gruppen Whisper Sisters f.eks. lavet en interessant og oplysende dokumentarfilm, *Everywoman – The real menopause documentary*, 2022, der er tilgængelig på Youtube, med interviews med sundhedspersonale samt med kvinder og mænd fra Manchester, der afspejler et lokalsamfund med stor diversitet i religion, klasse og etnicitet.⁷ Filmen er en fin kombination af vidnesbyrd og fakta og er hermed med til både at oplyse og nedbryde stigma.

Et andet eksempel er forskningsprojektet "Re-framing Menopause" på Crassh (Centre for Research in the Arts, Social Sciences and Humanities) på University of Cambridge ledet af fotograf og forsker Beverley Carruthers og kunster Jane Woollatt. Målet med projektet var: "At give mulighed for at arbejde kollektivt og kreativt for at udvide og uddybe opfattelsen af overgangsalderen og at starte en proces, der vil fjerne uvished og reducere frygt for kvinder i overgangsalderen. Det er et sted for videndeling, kreativ praksis og skabelse af kritisk tænkning."⁸ Dette mundede ud i en kunstvideo lavet af Carruthers og Woollatt, *In Plain Sight Unseen*, 2017, som udforskede et ritual for den sidste menstruation, i konferencen: "Reinventing, Rethinking, and Re-presenting Menopause" som blev ledsaget af en publikation, af artist residencies, offentlige formidlingsarrangementer og af en online-kunstudstilling, *Rethinking the Menopause*, med 27 kunstnere⁹ og 56 billeder (nogle er detaljer fra samme værker). Værkerne tematiserer alle overgangsalderen, og – i tråd med

dette temanummers emne – er der referencer til blod i temmelig mange af dem: Kirsten Lavers tegner et (uperfekt) mønster med sit eget blod i værket *Admitting the Possibilities of Error with My Blood*, 2018, Charlotte Morrison har en skulptur, der ligner en blodig silikoneafstøbning af livmoder og æggestokke, som ligger omgivet af små sedler med udsagn om overgangsalderen, Elizabeth Fraser har lavet en stor fold-ud bog, *Lady of a Certain Age*, der omhandler menstruation og dens ophør, og blodrød er i det hele taget den markant mest gennemgående farve i udstillingen. I udstillingen indgår også keramikeren Elspeth Owens *Tampons Over Time*, 1987, der er en del af V&As samling under titlen *Menopause Pot*, og som består af en krukke indeholdende Owens sidste brugte tamponer, der er blevet dyppet i slikker og efterfølgende forevigt ved brænding. Generelt er de deltagende kunstnere i *Rethinking the Menopause* ikke særlig kendte, og i min søgen efter kunst om overgangsalder er det primært mindre og lokale udstillinger, der er dukket op, som *Die Wechseljahre*, 2022, i tyske Barsinghausen,¹⁰ kunstneren Deirdre Robbs projekt 'MENOPAUSE' i Belfast, 2019, der viser blodrøde, brugte tamponer, vekslede fra det gennemvædede til det næsten tørre i værket *Disappearing World*, samt skulpturelle tredimensionelle blodrøde blomster/stjerner med et utal af tynde, aggressive spidser (Bell, 2015),¹¹ eller performancestuderende fra Monash University i Melbourne, Lisa Marmur, der i performancevideoen *Body Horror*, 2021 sidder i et badekar med blodrødt vand og champagne på karkanten, mens hun fremsiger en monolog om vrede og overgangsalder (Marmur, 2022).

Den britiske kunstner Wanda Zyboriska skrev i 2019 en praksisbaseret ph.d.-afhandling, *Age Becomes Her: Redefining the Possibilities of Ageing for Women (Through Scarred Aged Skin and the Material Body)* på Manchester Metropolitan University. Zyboriska, der selv har fået en mastektomi efter brystkræft, reflekterer i afhandlingen over repræsentationer af ældre, arrede kvinder i både andres kunst og egen praksis, der spænder over fotos, maleri, skulptur og performance. Hovedparten af hendes eksempler omhandler synet på den ældre kvinde, snarere end overgangsalder som sådan, men i 2015 deltog hun sammen med ni andre udvalgte kvindelige kunstnere over 50 år i en performanceworkshop, *Between Menopause and Old Age: Alternative Beauty*, ledet af den mexicanske, feministiske performancekunstner

Rocio Boliver¹². Workshoppen gav kvinderne lejlighed til at diskutere, hvordan de blev set (eller ignoreret) som aldrende kvindelige kunstnere, og hvilken type kunst de ønskede at lave om det (Zyborska, 2019, p. 114). Workshoppen kulminerede i en performance, *Tired of Being 21* i en shopping mall i London, hvor kvinderne lagde sig til at sove uden for en butik med navnet *Forever 21* (Zyborska, 2019, p. 123-24), og i en performanceinstallation på Chelsea Theatre arrangeret af LADA (Live Art Development Agency). Zyborska optrådte her som Anticleia (Odysseus' moder), hvor hun bryder nøgen ud af et sort gummihylster og så at sige genfødes som gammel. Gruppen fortsatte efterfølgende med at lave aktioner og performances sammen i kunstnerkollektivet *Sexcentenary* (2015-17),¹³ senere *XSexcentenary*, og tematiserer i deres værker ofte ældre kvinders usynlighed, med titler som *Mansitting: Now You See Me Now You Don't* (2017) eller *We Refuse to be Unseen* (2017). Usynlighed er også tema i Zyborskas soloperformance *Silent Scroll (after Carolee Schneemann)*, 2015-16. Mens Schneemann i *Interior Scroll*, 1975, læste op fra den strimmel, som hun trak ud af sit underliv, er Zyborska tavs i sin re-entactment. Hun kalder det selv en "solo, skulpturel performance", og hun optræder formummet i et stort, taktilt hylster af sort gummi – på en gang opretstående fallisk, livmoder- og vulvalignende – og trækker med besvær en uhyre lang strimmel ud af "den gigantiske men tavse vagina", dels tavs "med henvisning til, at folk ikke længere ønsker at lytte til postmenopausale kvinders visdom", dels med besvær for at fremhæve "den kamp for anerkendelse og den tvetydighed, jeg føler over at blive gammel" (Zyborska, 2019, p. 75-76, 81).

Overgangsalder er ikke kun for kvinder i 40'erne og 50'erne. Alle med æggestokke, uanset kønsidentitet, går gennem overgangsalderen, og den kan blive udløst hos yngre mennesker af genetiske årsager eller af forskellige sygdomme og behandlinger, herunder bl.a. strålebehandling, kemoterapi og kirurgiske indgreb i underlivet. Dr Grace O'Grady fra Education Department, Maynooth University, Irland, har selv i ung alder fået fjernet livmoder og æggestokke med efterfølgende tidlig overgangsalder til følge og har lavet en performance om det, som hun har skrevet en forskningsartikel om. Hendes metode er "artful autoethnography", hvor hun bruger visuelle billeder og poesi til at fortælle sin historie og til aktivistisk og kritisk at blotlægge subjektpositioner og magtforhold i behandlingsforløbet (O'Grady,

2021). I O'Gradys artikel indgår også billeder fra kunstneren Angela Elkins udstilling *U-tear-us Out*, 2010, der ligeledes tematiserer hysterektomi. Fotos fra udstillingen kan ses på websitet <https://hersfoundation.org/>, der er en platform for hysterektomi-patienter og deres pårørende, og som ud over kunst også indeholder oplysninger om medicinsk behandling, symptomer, vidnesbyrd fra patienter og aktivistisk protest over et unødigt stort antal operationer, hvor patienterne – trods operationernes vidtrækkende konsekvenser – ikke oplyses om alternative behandlingsmuligheder.

Den britiske kunstner Catrin Osborne, som ligeledes selv gik i tidlig overgangsalder, har lavet projektet *This Is What The Menopause Looks Like*, 2019-22; en udstilling, hvor hendes fotos af en række kvinder udstilles sammen med deres vidnesbyrd om overgangsalder. Osborne mål er "at hylde kvinder, der går gennem peri- og postmenopause, og at give dem en stemme". Udstillingen turnerer i England, finansieret gennem crowdfunding, da Osborne (endnu) ikke har fået fondsmidler til projektet (Osborne, 2022).

Det er typisk for mange af de her nævnte eksempler, at de indgår i en bredere, kritisk og folkeoplysende sammenhæng. Det er kunst, der har noget på hjerte, en historie at fortælle, og som vil skabe opmærksomhed om overgangsalder. At kunst om overgangsalder stadig er så relativt begrænset skyldes måske, at det kan være en risikabel vej at gå som midaldrende kvindelig kunstner. Kunsthistoriker Camilla Mørk Røstvik skriver, at menstruationskunst af kunsthistorikere ofte opfattes som udtryk for aktivisme eller en sag, snarere end værker i sig selv (Røstvik, 2019, p. 338), og på baggrund af en lang række interviews med aktører i den svenske kunstverden påpeger kønsforskeren Vanja Hermele, at kvinders erfaringer i kunstverdenen typisk ses som særegne, mens mænds erfaringer opfattes som universelle (Hermele, 2017). Tidligere ARoS direktør Jens Erik Sørensen, har da også udtalt, at han fandt mange kvindelige kunstnere for "intimsfærefokuserede", hvorfor deres værker ikke blev indkøbt til samlingen (Hansen, 2004). Der kan således være mange gode grunde til, at der stadig er så få kunstnere, der arbejder med overgangsalderen. Respekt for dem som vover!

I dansk sammenhæng er der flere interessante værker om overgangsalder. Herunder den smukke kunstbog *Things Change Anyway*, 2023, af kunstneren MC Coble og kunst- og fotohistorikeren Louise Wolthers. Forfatterne udgør privat et par, og bogen består af fotografier fra parrets

personlige billedarkiv, essays af Wolthers og collagetegninger af Coble, der alt sammen omhandler forskellige former for metamorfoser i livet, kroppen og naturen, herunder primært MC Cobles kønstransition, men også Wolthers samtidige overgangsalder.

Nævnes bør også udstillingen *UNG SOM BLY* på Rønnebæksholm, 2021-22, som var et samarbejde mellem billedkunstneren Sophia Kalkau og digteren Ursula Andkjær Olsen (hvis digte fungerer som epigrammer til flere afsnit i denne artikel). I udstillingen undersøges overgangsalderen poetisk, abstrakt og skulpturelt i oplæste og nedskrevne digte samt i skulpturer og fotos. Der er bl.a. en fotoserie, hvor Kalkau sidder med en række hvide ellipser på sin ryg. Som Bodil Skovgård Nielsen skriver i sin anmeldelse i *Information*: "Hun bærer sine æg som en byrde. Eller: Den kvindelige frugtbarhed er en lænke. Men ellipseformerne behøver ikke være æg, de kan også ligne måner. Da virker hun snarere som en græsk gudinde, der har fået den både fornemme og slidsomme opgave at bære hele universet på sine skuldre." (Nielsen, 2021). Lignende motiver og symbolik finder man i videokunstneren Katja Bjørns udstilling *Tidevand*, 2023, på Randers Kunstmuseum, hvor hun tager livtag med kvindeliv og moderskab (Paldam, 2023). Også her er ægget et gennemgående symbol, bl.a. videoer af store, svingende æggependuler, hvor mørknende (strudse)ægs langsomme, vedvarende bevægelse markerer tidens gang og den svindende fertilitet. Der er store landskaber af taktile nærbilleder af hud i forskellige aldre, fra den glatte, faste, til den furede, løse, samt interviews med Bjørn selv, hendes mor, hendes datter og barnebarn, der også indeholder beskrivelser af aldring og kroppens forfald.

De fleste af de her nævnte værker – fra social art-projekterne til værkerne af Bjørn og Kalkau – tager udgangspunkt i symptomer på overgangsalderen og i erfaringen af aldring, med følelser som tab, trods og vrede. Flere tematiserer omverdenens opfattelse af kvinder i og efter overgangsalderen og insisterer på at synliggøre den og dem. Rigtig mange af værkerne referer desuden til menstruation – hvis ophør er det mest synlige tegn på klimakteriets hormonelle forandringer – men ingen bruger blodet så voldsomt og aktivt som den franske kunstner Pauline Curnier Jardin (f. 1980). Siden jeg så videoværket *Qu'un sang impur / Kun et urent blod* på udstillingen *Mythologies* på ARoS, 2020¹⁴, er det blevet ved med at

ILL. 1–2.

Pauline Curnier Jardin, Stills fra *Qu'un sang impur*, 2019.

Courtesy: the artist, Ellen de Bruijne Projects, Amsterdam and ChertLüdde, Berlin.

hjem søge mig med sin bizarre og surrealistiske sammenkobling af ældre kvinder, seksualitet, vold og blødning, og netop dette tetraeder vil være udgangspunkt for den følgende analyse. Værket handler ikke direkte om overgangsalder, men idet videoens kvinder, der alle må være på den anden side af klimakteriet, ved forskellige lejligheder bløder kraftigt fra underlivet, sætter værket alligevel fokus på netop overgangen fra fertil, menstruerende

kvinde til postmenopausal og på såvel de ældre kvinders selvforståelse som på omverdenens blik på dem.

Pauline Curnier Jardins *Qu'un sang impur*

I *Qu'un sang impur*, 2019 (16'05 minutter), ser man, kort fortalt, først en række ældre kvinder i forskellige hverdagssituationer – én modtager en pakke af et yngre mandligt bud, en anden køber ind hos en ung mandlig slagter, to kvinder sidder på en bænk og nyder solen, da en ung mandlig cykelrytter kommer forbi. Kvinderne er vel mellem 60 og 80 år gamle og nydeligt istandgjorte med læbestift og opsat hår. De nyder åbenlyst synet af de unge mænd, og her kommer det bizarre ind. Når kvinderne ser lystent på mændene, begynder de at bløde. Blodet fosser ned ad deres ben, breder sig i pletter på deres bagdele, løber ned i deres sko. Og hvis de er to kvinder i scenen, smiler de indforstået til hinanden (Ill. 1 og 2). Derefter følger korte klip, hvor man ser flere af de unge mænd ligge døde, hvorpå man atter møder kvinderne, nu i hver sin fængselscelle. En mandlig fængselsbetjent kigger gennem et kighul i døren ind til kvinderne. Der er flere kvinder i fængslet end dem man så i starten. De kommunikerer sensuelt med hinanden gennem cellevæggene – puster røg gennem huller, stikker en blomst igennem ... Det hele summer af liderlighed. Én spiser nydende en blomst. En anden gnider sig op af den rå cellevæg. En tredje onanerer med hånden i trusserne og ler befriet efter klimaks. I cellerne er lysten ikke længere ledsaget af blødning, men i drømmelignende klip, hvor kvinderne pludselig befinder sig ude i naturen (uden mænd), bløder de atter ned ad benene og stiller sig op og brøler kraftfuldt (Ill. 3-6).

Fra homoseksuelle mænd til ældre kvinder

Qu'un sang impur er en delvis parafrase af Jean Genet's erotiske film *Un Chant d'amour*, 1950, hvor man følger en række mandlige, homoseksuelle fanger i et fængsel. Hos Genet får man ikke forhistorien og ved således ikke, hvorfor de er indsat, men flere af mændene fantaserer om hinanden, blandt andet en ældre mand, der drømmer om en romantisk skovtur med en yngre fange. Som hos Jardin er de indsatte stærkt seksuelt opstemte,

ILL. 3-4.

Pauline Curnier Jardin, Stills fra *Qu'un sang impur*, 2019.

Courtesy: the artist, Ellen de Bruijne Projects, Amsterdam and ChertLüdde, Berlin.

og en vagt lurker på dem gennem dørens kighul. I begge film opdager de liderlige indsatte, at de bliver betragtet, men de vrænger og ler blot af vagen, og deres selvtilfredsstillelse bliver ikke en performance for voyeuren. Jane Giles, der er forfatter til flere publikationer om Genet, skriver om *Un Chant d'amour*, at den voyeuristiske scene også undermineres af skift i kameraets fokus, så vi i stedet for at se ind i cellen fra vagtens perspektiv pludselig ser vagtens øje i dørens kighul inde fra cellen. Dette greb bruges

ILL. 5–6.

Pauline Curnier Jardin, Stills fra *Qu'un sang impur*, 2019.

Courtesy: the artist, Ellen de Bruijne Projects, Amsterdam and ChertLüdde, Berlin.

i begge film og bevirker både, at vores identifikation med vagten brydes, og at magtdynamikken omvendes. Som Giles skriver: “Beskueren bliver objekt snarere end subjekt for det filmiske blik. Optagelserne isolerer øjet i al dets samtidige kraft og sårbarhed og abstraherer det” (Giles, 1988).

Selvom der således er mange lighedspunkter mellem filmene, er der også en række signifikante forskelle og forskydninger. Umiddelbart iøjnefaldende er skiftet fra muskuløse, homoseksuelle mænd til gamle kvinder,

fra én seksuelt udgrænset gruppe til en anden. Mens fængselsbetjenten i Genet's film til sidst – sadistisk 'fellatio-like' – tvinger sin pistol ind i munden på en af de indsatte, efter at have haft homoerotiske fantasier mens han stod og lurede ved døren, slutter Jardin's film med modsat fortegn. Vagten (og vi/kameraet) kigger ind i en celle, da en kvinde, som viser sig at mangle en hånd, pludselig jager sin armstump i kighullet (Ill. 7). Grotesk, overraskende, og en bastant markering af det lurende øjes sårbarhed. Vores udsyn blokeres brutalt, og alt bliver sort.

Det 'urene blod' – ældre kvinders tabuiserede seksualitet

tomme æg

døde æg

ingen æg

bliver mit underliv lettere nu

en lystyacht med en helikopter

— Ursula Andkjær Olsen,

Mit smykkeskrin, 2020, p. 165

Der er mange åbne spørgsmål i Jardins film, og det mest presserende er, hvorfor kvinderne styrtbløder, når de ser mænd, de begærer? Det er meget forskelligt, hvordan menstruation indvirker på kvinders lyst, men menstruation i sig selv er ikke en lystindikator. En del kvinder i overgangsalderen oplever meget stærke blødninger. Blandt vidnesbyrdene i *Klimakteriesild*, 2019, siger designer Liv Utzon f.eks.: "Til sidst, inden den stoppede, var det sådan, at når jeg gik i seng om aftenen, måtte jeg bruge to tamponer og to bind og vat oveni, og om morgenen, når jeg rejste mig, var der alligevel en sø af blod. Jeg kunne bløde op til otte dage hver tredje uge." (Gottlieb, 2019, p. 172), mens forfatter og journalist Lone Theils fortæller: "Nu er der et par dage, hvor jeg har tampon, bind og håndklæde på, når jeg er herhjemme, for det er SÅ vildt, hvad der foregår, og det kan gå SÅ hurtigt, at jeg bløder igennem" (Gottlieb, 2019, p. 52). For disse kvinder er der klart ikke noget erotisk over de voldsomme blødninger.

Fertilitet er heller ikke en lystindikator i sig selv. For mennesket er sex andet og mere end reproduktion. Lysten er ikke begrænset til 'løbetid',

ILL. 7.

Pauline Curnier Jardin, Still fra *Qu'un sang impur*, 2019.

Courtesy: the artist, Ellen de Bruijne Projects, Amsterdam and ChertLüdde, Berlin.

som hos en del andre dyr, aktiviteten er ikke begrænset til noget, man kan få børn af, og kvinder har med klitorissen et imponerende stort organ, der ikke tjener andet formål end nydelse. Når det er sagt, påvirker menstruationscyklus givetvis den heteroseksuelle tiltræknings usynlige feromonudveksling, og tanken om graviditetsmuligheden kan være ophidsende i sin livsskabende storslåethed. Mens kvinder med menopausen mister evnen til at få børn, bliver mandens sæd ganske vist ringere med årene, men de fleste kender alligevel historier om mænd, der er blevet fædre i høj alder, fra Grundtvig til Robert de Niro. Selvom stadig flere er infertile, køn og alder upåagtet, og menopausen kan betyde et friere sexliv, hvor man ikke længere behøver at bekymre sig om at blive gravid, er den for mange også en tabserfaring; et tab af ungdom og af reproduktionsmulighed (se f.eks. Gottlieb, 2019; Herlev, 2019; Hvas 2022; Nielsen 2024). Kvinderne i Jardins film er "frigjort fra det reproduktive loop",¹⁵ alligevel bliver blodet i videoen et billede på, at der stadig er 'gang i systemet'.

Jardins blødende kvinder kan hermed ses i relation til den visuelle pornografis evige udfordring med at dokumentere kvinders nydelse og orgasme. Hvor man for mænd har "cum-shottet" af den ejakulerende penis som 'bevis' på klimaks, og erektionen som lystindikator (selvom forholdet

mellem lyst og erektion ikke er én til én), er kvindens indre orgasme-sammenræknings sværere at fange på film, og i pornografien repræsenteres lysten ofte af en halvåben mund og orgasmen lydligt som en voldsom stønnen (Williams, 1999, p. 94, pp. 123-30). Jardin vælger – uortodokst – at visualisere lysten med store mængder blod. Dette kan henvise til, og være en synliggørelse af, det blod, der ved seksuel ophidselse løber til de kvindelige kønsorganer og får dem til at svulme (i lighed med blodet, der løber til penis). Jardin kunne også have brugt f.eks. snegleagtige slimspor, men koloristisk ville det ikke være lige så flot, og blodet kan symbolsk andet og mere end lubrikation. Begge dele er potentielt abjekte, men blodet forbindes også med aggression, liv og død. Menstruationsblod har i mange kulturer været ekstremt tabuiseret (hvor menstruerende kvinder f.eks. har været opfattet som urene og har skullet opholde sig i hytter for sig selv) og er det stadig til en vis grad. Selvom der findes både menstruationskunst, fri-bløderaktivister og stadig mere udbredte menstruationskopper, der sætter kvinder i større berøring med deres eget blod end andre hygiejneartikler, så er menstruation stadig forbundet med en vis blufærdighed for de fleste. De ældre kvinder i Jardins film er så gamle, at de helt sikkert er på den anden side af menopause. Menstruationstabet glider hermed over i tabuet om den gamle kvindes seksuelle appetit via det utæmmelige blod, på én gang aggressivt og muntert løbende. Når kvinderne senere i filmen masturberer i deres isolerede fængselsceller, er det ikke i søer af blod. Her er lysten ikke ledsaget af blødning. Blødningen i starten af filmen er et signal til omverdenen, en fremvisning af lysten, en konkret 'bæren den uden på tøjet'.

Hos Jardin bliver kvindernes blødning en protest. De bløder hæmningsløst ud over det hele, ligeglade med, hvad omverdenen måtte mene. Den ældre kvinde hos Jardin er ikke afhængig af at være objekt for mandens begær. Hun er det agerende subjekt, den, der objektiverer manden: som holder hånden lidt for længe på pakkebuddets arm, som 'sender blikke' (indforståede til hinanden, liderlige til de unge mænd), som sigende bestiller "BLUTWURST" hos slagteren, med tungt åndedræt og tydelig diktation (på en gang aggressivt, kasterende og brunstigt, begærligt). Det er den ældre kvinde, der fylder situationerne med lummerhed og lidenskab. Hende, der har seksuel agens. Og det lader også til at være hende, der senere slår mændene ihjel.

Den psykoanalytisk inspirerede filmteoretiker Barbara Creed skrev tilbage i 1993 *The Monstrous Feminine*, og i 2022 har hun lavet en opdateret udgave, *Return of the Monstrous Feminine*, om en lang række film, typisk med kvindelige instruktører, der siden starten af 00'erne, har fremstillet *det monstrøst feminine* som "en frigørende og transformativ figur" (Creed, 2022, p. 4). I disse film, som Creed med en samlebetegnelse kalder *Feminist New Wave Cinema*, er den monstrøse kvinde ikke længere et seksualiseret offer eller en kastrerende skræmmefigur i en mandlig horrorfilm, men en handlekraftig protagonist. Filmene bruger ofte "horror som en æstetisk form til at formidle virkeligheden – ofte surrealiteten – i den menneskelige kamp", og kvinderne udfordrer patriarkalske definitioner af, hvordan kvinder bør være (Creed, 2022, p. 2-4). *Qu'un sang impur* indgår helt oplagt i denne nye bølge med sine abjekte, voldelige og dog sært heroiske repræsentationer af ældre kvinder, der står ved sig selv og deres begær og er grænseoverskridende i såvel krop som handlen.

Farlig, frastødende og usynlig

At den ældre kvindes seksualitet er 'farlig', er en veletableret fortælling i vestlig kultur, som kan ses i alt fra middelalderens hekseprocesser, udtrykket *cougar*, altså et farligt rovdyr, om den ældre, seksuelt aktive kvinde, til diverse film fra starten af det tyvende århundrede til i dag. Udover egentlige horrorfilm, som dem Creed behandler, kunne et par eksempler være stumfilmen *Den farlige alder*, 1911, hvor en moden matrone med lethed forfører en række mænd, herunder sin datters forlovede¹⁶, *The Graduate*, 1967, hvor Mrs. Robinson forfører en ung mand, der egentlig burde have hendes datter, eller *Den kroniske uskyld*, 1985, hvor fru Junkersen, spillet af Susse Wold, forfører sin datters kæreste. I alle tre film bliver de yngre mænd nærmest tryllebundet af den ældre kvindes erotiske kraft og tilsidesætter en mere alderssvarende partner, og det fremstilles aldrig som lykkeligt. Vores populærkultur fortæller os således indtrængende gang på gang, at den modne kvindes begær er destruktivt og farligt.

I modsætning til denne tilsyneladende uimodståelige, egoistiske, erotiske kraft hos den modne kvinde i nogle repræsentationer, opfattes den ældre kvinde også ofte som frastødende. Langt hurtigere end den aldren-

de mand falder den aldrende kvindes 'værdi' i takt med aldringstegnene. Susan Sontag skriver – voldsomt og provokerende – i essayet "The Double Standard of Ageing":

En ældre kvinde er per definition seksuelt afskyelig – medmindre hun i virkeligheden slet ikke ser gammel ud [...] Aldring hos kvinder er en proces af at blive seksuelt frastødende, for den slappe barm, den rynkede hals, de plettede hænder, det tynde hvide hår, den taljeløse torso og de årede ben på en gammel kvinde opleves som frastødende. [...] At gamle kvinder er afskyelige, er en af de dybeste æstetiske og erotiske følelser i vores kultur. Delt af kvinder så meget som mænd. (Sontag, 1972, pp. 36-37)

Den ældre kvinde regnes ikke som en del af lystøkonomien. SF-politikeren Christine Antorini fortæller, at det at fylde 50 for mange af hendes veninder var lig med et "markant fald i 'markedsværdien' for mænds anerkendelse og begær [...] og dermed en grundlæggende markør for deres kvindelige værdi" (Antorini, 2021). Dette giver sig til udtryk i det, som rigtig mange kvinder kalder 'usynlighed'. Greer skriver brutalt: "Før eller senere bliver den midaldrende kvinde opmærksom på en ændring i folks holdning til hende. Hun kan ikke længere benytte sig af sit udseende, hvilket hun ubevidst har gjort hele sit liv." (Greer, 1993, p. 12). Senere uddyber hun:

Forandringen gør ondt. Ligesom en person, der får fjernet lænkerne fra benene, vakler den befriede kvinde til at begynde med. Selv om hendes overdrevne synlighed var smertefuld, er hendes nuværende usynlighed forvirrende. Hun havde ikke indset, hvor afhængig hun var af sin fysiske tilstedeværelse, ved forretningernes diske, på værkstedet, i bussen. For første gang i sit liv opdager hun, at hun må hæve stemmen eller vente i en uendelighed, mens andre maser sig frem foran hende. (Greer, 1993, p. 63)

Den feministiske teoris grand old lady Simone de Beauvoir, har skrevet flere bøger om aldring, herunder *Alderdommen*, 1983 (fransk 1970), hvor hun bl.a. skriver om, hvordan kvinder på den ene side kan blive ved med at føle seksuel lyst højt op i alderen, og på den anden side fravælges af mænd: "Afholdenhed påtvinges hende ikke af en fysiologisk skæbne, men af hendes status som relativt væsen" (Beauvoir, 1983, pp. 79-81). Ifølge Greer, havde Beauvoir det selv virkelig svært med usynligheden, og at hendes elskede, filosofen Sartre, ikke længere så til hendes side, men foretrak yngre

kvinder (Greer, 1993, p. 365). Greer har ikke den store tiltro til, at samfundet vil ændres, så ældre kvinders erotiske kapital atter vil stige. Lykkeligst er det ifølge hende for de kvinder, der med alderen mister lysten. Hun skriver lakonisk: "Hvis det seksuelle aldrig har været særlig tilfredsstillende, [...] så ville det måske være passende at opgive kampen, når man runder de halvtreds." (Greer, 1993, p. 347). Heller ikke dette er dog nemt. Der er i dag en forventning om, at man skal være seksuelt aktiv for at leve et lykkeligt liv, som Greer skriver: "Engang blev den svindende seksuelle lyst betragtet som en befrielse. Men det er ikke holdbart nu, hvor forbrugerkulturen er baseret på nydelse. Hvis man ikke søger seksuel nydelse, spiller man simpelthen ikke med." (Greer, 1993, p. 356).

Greers tanker om heteroseksuelt samvær er generelt ikke høje, og som modsvar skriver Lynne Segal i *Out of Time*, 2013, at hvis man har været vant til et godt liv med sex og begær, er et liv med "afholdenhed" ikke så tiltrækkende (Segal, 2013, pp. 91-95). Segal anerkender, at det som ældre kvinde kan være svært at finde en mand, og hendes løsning er at finde seksuelt sammen med andre kvinder:

Desuden, det er min erfaring, at det ofte er lettere for en ældre kvinde at føle sig som genstand for begær i situationer, der udelukker mænd [...] Jeg er langt fra den eneste ældre kvinde, som har nydt og i mit tilfælde lovprist glæderne ved et heteroseksuelt partnerskab, der sluttede sidst i halvtredserne, og som efterfølgende har fundet uventet erotisk nydelse i et forhold med en kvinde. (Segal, 2013, pp. 116-117)

Denne løsning mere end antydes også hos Jardin, hvor én af kvinderne i fængslet har billeder af letpåkledte kvinder på væggen og nydende snuser til, slikker på og til sidst spiser en halvvisse rose (rosen er en ofte brugt metafor for kvindens køn), og man ser også et lesbisk kvindetegn tatoveret på en arm. Kvinderne har hos Jardin gennemgående en positiv og sensuel kontakt med hinanden. De sidder ikke frustrerede tilbage i længslen efter mænd, men nyder tydeligvis deres egne kroppe og fællesskabet med de andre kvinder (Ill. 3, 5 og 6).

I tråd med dette, viser en undersøgelse lavet af professor Jane M. Ussher, professor Janette Perz og postdoc Cloe Parton, der alle forsker i sundhedspsykologi på University of Western Sydney, Australien, at kvin-

der i lesbiske forhold ofte kommer nemmere gennem overgangsalderen seksuelt, og at ændret sexlyst generelt har mere at gøre med psykosociale faktorer end med overgangsalderen som sådan (Ussher, Perz og Parton, 2015; Hvass, 2022, pp. 75-94). På baggrund af tidligere studier og en større kvalitativ undersøgelse af kvinder i overgangsalderen skriver de således i artiklen "Sex and the menopausal woman: A critical review and analysis", 2015, at nogle kvinder mister lysten, fordi kroppens aldringstegn får dem til at føle sig mindre attraktive (hvilket forstærkes af deres nye 'usynlighed'), mens andre kvinder trækker sig seksuelt pga. mindre lubrikation. Dette problem er dog størst for kvinder, der er underlagt det "coitale imperativ". Større tørhed er ikke ensbetydende med mindre lyst, og Ussher, Perz og Parton opfordrer derfor (i lighed med Greer, Segal og Hvass) til en udvikelse af forståelsen af sex, fra en heteronormativ forestilling om 'rigtig' sex som det vaginale samleje til en bredere forståelse, hvor auto-, homo- og ikke-penetrationsbaseret sex er lige så fulgyldige måder at have sex på¹⁷ (Ussher, Perz og Parton, 2015, p. 457).

Jardins kvinder trodser 'usynligheden', lader sig ikke kue af den. De unge mænd (buddet, slagteren, cyklisten) 'ser' dem ikke. Men kvindernes lyst er ikke afhængig af mændenes bekræftelse. Den er stærk og vild i sig selv. Den mandlige vagt fantaserer om homoseksuel sex i Genets film, men vagten fantaserer ikke om de ældre kvinder i Jardins film. Den bliver på kvindernes banehalvdel. Hvad vagten tænker om kvinderne, kan være lige meget. Da én af kvinderne opdager, at hun bliver beluret, vrænger hun af manden. Kvinderne defineres ikke af hans begær, hans anerkendelse, bekræftelse – eller af hans afsky. De definerer sig selv.

Det fald i 'markedsværdi' som kvinde, som Antorinis veninder så som noget negativt, ser Jardin som noget positivt, som en måde at undslippe en patriarkalsk kapitalistisk samfundsstruktur på. Hun har i et interview med Isabelle Massu udtalt: "At være i overgangsalderen virker som den mest bogstavelige måde, hvorpå en kvinde kan blive taget af markedet." [...] "Måske er overgangsalderen den sidste niche, som kapitalismen ikke kan nå" (Massu, 2019). Man kan diskutere, om overgangsalderens usynlighed virkelig sætter den ældre kvinde uden for kapitalismen. Seksuelt begærsobjekt eller ej, så udgør ældre kvinder et stort og købedygtigt segment, som bl.a. er målgruppe for cremer, mode, wellness og (kultur)oplevelser, herunder temmelig meget,

der tjener til at fastholde eller foregive ungdommelighed, helt i tråd med det dominerende, kapitalistisk understøttede, ungdomsideal. I Jardins gamle, blødende kvinder kan der således også være et element af, at de med deres offentlige blødning performer evig, fertil ungdommelighed over for de yngre mænd, og hermed ikke har løsrevet sig fra en patriarkalsk begærsøkonomi, men snarere tragikomisk klamrer sig til den – hvorfor de også forsmåede må slå mændene ihjel. Dette perspektiv står i modsætning til deres harmoniske, erotiske sameksistens og selvtilfredsstillelse i fængslet, som netop understreger deres uafhængighed af det mandlige blik og mandens begær. Det er også i den retning, den øvrige hidtidige reception af værket peger. Abramian skriver eksempelvis om *Qu'un sang impur*: “Menopausen løser kroppen fra vareliggørelsens begrænsninger. Hvis man ikke længere er fastlåst som begærsobjekt, kan man blive noget andet” (Abramian, 2020). Menopausen bliver hermed ikke en slutning, men en åbning mod noget andet; et nyt liv, en anden – frigjort – identitet og seksualitet.

At ældes med heksens kraft

jeg får lov at prøve at dø
før jeg er død
jeg får lov
det er en gave
det er noget som ikke indstifter en gæld
det er noget som ingen kan tage fra mig

overgangen fra frugtbar eller ikke-frugtbar
fra fuldmåne til nymåne
jeg bliver jomfru igen

jeg bliver pige
igen

— Ursula Andkjær Olsen,
Mit smykkeskrin, 2020, p. 170

Læge Lotte Hvas udtaler, at overgangsalderen er “en slags omvendt pubertet, også på et eksistentielt plan. Man skal igen til at finde en ny rolle i livet” (Nielsen, 2024). Ursula Andkjær Olsens digte undersøger over-

gangsalderens komplekse kombination af tabserfaring og ny begyndelse, en seksualitet løsrevet fra det reproduktive, en "bliven pige igen". Også for Greer giver livet efter menopausen mulighed for en fornyet lidenskab, idealisme og energi, som minder om tiden før menarchen; for Greer i kraft af en frihed fra at være indforskrævet som begærsobjekt i en patriarkalsk konstruktion. Hun mener, at man som ældre kvinde skal tage imod tanken om "heksekraft", som "et positivt, aggressivt og bevidst billede af os selv". I stedet for at kæmpe mod aldringen eller stræbe mod at blive en stereotyp, mild, tærtebagende bedstemor skal man omfavne den dunklere side og ikke vige tilbage fra at blive "en skræmmende gammel kvinde" (Greer, 1993, pp. 8-9, pp. 401-402). For Greer er heksen et billede på den ældre kvinde, som måske nok er frygtet og afskyet, men som hviler i sig selv og sin "åndelige magt" og ikke behøver at tage andres intolerance til sig. For de ældre kvinder er mange, og "så længe de kan lide sig selv, bliver de ikke et undertrykt mindretal" (Greer 1993, pp. 8-9).

At overgangsalderen er en overgang, en transformation, og ikke bare en afslutning, understreges også af Sontag, der ender sit essay med et opråb, hvor hun opfordrer kvinder til at: "lade sig ældes naturligt og uden forlegenhed, aktivt protesterende og ulydige mod de konventioner, der stammer fra dette samfunds dobbeltmoral om aldring" (Sontag, 1972, p. 38) – og i øvrigt at nyde det lange erotiske liv, som kvinder kan have. Den tidligere nævnte kvalitative undersøgelse af kvinder i overgangsalderen viste således også, at kvinder, der accepterer deres aldrende kroppe og som har et positivt kropsbillede, har langt nemmere ved at holde fast ved både lyst og seksuel aktivitet, hvilket i øvrigt er selvforstærkende, fordi seksuelt aktive kvinder generelt også føler sig mere seksuelt attraktive (Ussher, Perz og Parton, 2015, p. 458).

Det er selvfølgelig sin sag 'bare' at omfavne sin ændrede, aldrende krop, med rynker, løs hud og mavefedt, når der generelt i samfundet stadig er så stor modstand mod den aldrende kvinde. Der er mange eksempler på aldersbetinget udskamning af kvinder, også i dag. Eksempelvis modtager kvindelige, midaldrende tv-journalister ofte grove SoMe beskeder fra folk, der væmmes ved deres rynker.¹⁸ Alligevel synes holdningen til ældre kvinder trods alt at have ændret sig noget siden Sontags tekst fra 1972, via (særligt kvindelige) instruktører, forfattere, skuespillere, bladredaktører, billedkunstnere etc., som insisterer på at repræsentere ældre kvinder uretoucheret. Et

eksempel er filmen *Good Luck to You, Leo Grande*, 2022, hvor vi møder en ny Mrs. Robinson, der ulig hende fra 1967 ikke er fuld af erotisk selvtilid. Denne Mrs. Robinson (spillet af Emma Thompson (f. 1959)) har gennem hele sit ægteskab haft et utilfredsstillende sexliv og har aldrig fået en orgasme. Som ældre enke hyrer hun en ung mandlig sexarbejder, og filmen skildrer bl.a. hendes vej mod at finde en egen nydelse og kropslig selvaccept.

Alle disse repræsentationer af aldrende kroppe er i disse år med til at gøre en forskel – fra billedkunstens ofte symbolske skulpturer, fotos, malerier og performances – som når Zyborska i *Silent Scroll* vender tilbage til livmoderen, og genfødes som gammel, infertil kvinde, der dog er fuld af symbolsk kraft – over tv-seriernes realisme til Jardins surrealistiske videofilm, hvor sammensætningen af uventede elementer på uventede steder (ældre kvinder og fritløbende blod i det offentlige rum) forårsager et chok og giver et provokerende, morsomt og diabolsk bud på en alternativ virkelighed. Kunsten bidrager til at synliggøre, at aftabuisere og redefinere opfattelser af både overgangsalderen som sådan og den aldrende kvinde, hendes krop, seksualitet og selvforståelse. Halvdelen af befolkningen kommer til at gå gennem overgangsalderen, og da vi bliver stadig ældre, bliver der stadig flere år, hvor vi må leve med kroppe præget af alderdom. Repræsentationerne giver livsfasen et formsprog, og gør den med Skovgaard Niensens ord til “et potent politisk og æstetisk felt” (Nielsen, 2021). Mapplethorpes fotografi af Bourgeois, som indledte denne artikel, viser en aldrende kvinde, der har ‘tæmmet’ mandens lem. Dette er på mange måder parallelt til Jardins *Qu’un sang impur*. Værkerne viser kvinder, der ikke er afhængige af mandens bekræftende blik og libido. Med sine repræsentationer af det monstrøst-feminine er kunsten hermed med til at redefinere den aldrende kvindekrop fra at være udtryk for tab, hæslighed og usynlighed til at rumme en frigørende kraft.

Camilla Skovbjerg Paldam er lektor, ph.d. ved Kunsthistorie, Aarhus Universitet. Hun forsker i repræsentationer af køn og seksualitet i kunst og visuel kultur og i det 20. århundredes avantgarder, særligt surrealisme. Hendes seneste publikationer er: “The Activist Potential of Feminist Art - Artworks as Agile Objects in Museum Communication” in The Activist Museum. Practice, theories and actors, Fabian, Birch og Uldbjerg (eds.), 2024 og “Kønnet kultur og skæv repræsentation: Et tilbageblik på og en kvalitativ analyse af 30 år i dansk akademia” in Passepartout, Uden titel, dec. 2023.

SUMMARY

Art and menopause

Blood, lust, and invisibility

Where menstruation has become a well-established topic in visual art and criticism, not much has yet been done or written on menopause, although it has been a prominent topic in the broader visual culture (film, TV series, magazines etc.). The purpose of the article is twofold: First, I want to provide an overview of a developing field of visual art that deals with menopause, second, I will analyse the surreal video *Qu'un sang impur*, 2019, by Pauline Curnier Jardin (b. 1980). In the bizarre video postmenopausal women bleed heavily when they see men they lust for. This will be the point of departure for a discussion of perceptions of blood, sexuality, and elderly women in the video and in society as such.

NOTER

- 1 Citater, der ikke tidligere er oversat, er gennem hele artiklen oversat af forfatteren selv. *Fillette* (59,7 × 28 × 19,1 cm) er normalt udstillet hængende fra loftet i en kødkrog fastgjort med en ståltrådspiercing gennem 'hovedet'. MoMA skriver om den: "Selvom det mest åbenlyst repræsenterer en fallos, kan værket også ses som en kvindelig torso, som titlen antyder; i denne læsning er de to runde former toppen af to ben, der sidder fast på deres hoftelid." (MoMA.org). (<https://www.moma.org/collection/works/81418>). *Fillette* er på MoMA, Mapplethorpes foto af Bourgeois er ejet af Tate og The National Galleries of Scotland. Det har desværre ikke været muligt at få billedrettigheder til at vise billedet i denne artikel.
- 2 Til sammenligning blev overgangsalder ifølge Infomedia i 2003 nævnt 337 gange og i 2013 930 gange. Opmærksomheden på overgangsalder har således været uafbrudt stigende de seneste 30 år, en udvikling der begyndte at tage fart efter årtusindskiftet, og som er eksploderet inden for de seneste år.
- 3 Det er interessant, at Jen Gunter med *Overgangsaldermanifestet* 2021 skriver et manifest og dermed indskrives sig i avantgardernes tradition for manifeste. Den danske udgave er desværre så dårligt oversat, at den ikke er værd at læse, og jeg har stærk mistanke om brug af Google Translate. Nogle sætninger er totalt uforståelige, og der tales gang på gang om "tunge menstruationer" – mon ikke "heavy" med fordel kunne have været oversat til "kraftige"? Lotte Hvas' *Bogen om overgangsalderen*, 2022, er til gengæld meget læseværdig. Det er en revideret udgave af Hvas: *Overgangsalderen: Bedre end sit rygte*, 2017.

- 4 Stigningen i omtale af overgangsalder i danske medier i 1993 skyldes i høj grad omtale af Greers bog, der udkom på dansk netop det år.
- 5 Den australske kunstner og psykoterapeut Rosie McLaren havde allerede for over tyve år siden et projekt om, hvordan overgangsalderen ændrede hendes egen og andre kvinders kunst (McLaren, 1999, 2001). McLaren har i højere grad et terapeutisk fokus på kunstnerens psykiske udvikling end på kunst, der tematiserer overgangsalder, som vil være denne artikels fokus. Derfor går jeg ikke nærmere ind i McLarens arbejde her.
- 6 Whitworth.manchester.ac.uk
- 7 Whisper Sisters: <https://www.youtube.com/watch?v=2bDA9RnJRJo>.
- 8 Arts.ac.uk.
- 9 Udstillingen kan stadig ses online: <https://arbpublicart.wordpress.com/rethinking-the-menopause-exhibition/> – 2018.
- 10 Deister-echo.de.
- 11 Robb Deirdre: deirdrejobb.org.
- 12 Mere om workshopen kan ses her: <https://www.thisisliveart.co.uk/opportunities/roco-boliver-workshop/>.
- 13 Sexcentenary medlemmer: Teresa Albor, Katherine Araniello, Kate Clayton, Sarah Kent, Katherine Meynell, Helena Vortex, Wanda Zyborska (2015-17). Sexcentenary udformede et manifest, hvor de bl.a. definerede deres udgangspunkt som spørgsmål om køn, aldring og feminisme – og humor som en subversiv strategi (Zyborska, p. 122). Gruppen brød op i 2017 og Wanda Zyborska dannede sammen med Kate Clayton XSexcentenary (2017-), der også inkluderer Norma Hunter, Lindsey Colbourne, Lisa Hudson og Toni Dewhurst.
- 14 Før det blev vist på AROs, er værket blandt andet blevet vist på Hamburger Bahnhof i Berlin, 2019. Her blev det, som Charles Aubin beskrev det i *Mousse Magazine*: “vist inde i en 110 m² stor livmoderlignende installation omkranset af røde træer (eller var de gigantiske livmodervener)”. <https://www.mousse-magazine.it/magazine/pauline-curnier-jardin-charles-aubin-2021/>
- 15 Jardin, Pauline Curnier: <http://paulinecurnierjardin.com/quun-sang-impur-2019/>.
- 16 *Den farlige alder*, 1911, er August Bloms meget frie filmatisering af Karin Michaëlis’ roman *Den farlige Alder*, 1910, der ellers er et tidligt og fascinerende bud på en kvindelig forfatters skildring af overgangsalderen.
- 17 Da coital sex er vigtig for mange par, er det dog også væsentligt at understrege, at det med cremer og hormoner er muligt at komme tørheden til livs (Ussher, Perz og Parton 2015, 462, Hvass 89-91).
- 18 Flere journalister har udtalt sig om udskamning pga. alder, blandt andet Janni Pedersen (Goddiksen, 2021).

LITTERATUR

- Abramian, Cleo: "An Artist Presents Menopausal Women's Bodies as Powerfully Sexual" in *Hyperallergic*, 14. februar, 2020. <https://hyperallergic.com/542619/an-artist-presents-menopausal-womens-bodies-as-powerfully-sexual/>.
- Antorini, Christine: "Jeg skulle selv nærme mig de 50, før jeg så overgangsalderen som et politisk anliggende" in *Information*, 30. november 2021, <https://www.information.dk/debat/2021/11/naerme-50-foer-saa-overgangsalderen-politisk-anliggende>.
- Aubin, Charles: "Attack of the Killer Grannies: Pauline Curnier Jardin" in *Mousse Magazine* 74, 21. januar 2021, <https://www.moussemagazine.it/magazine/pauline-curnier-jardin-charles-aubin-2021/>.
- Bell, Stephanie: "Three women break the taboo surrounding the menopause" in *Belfast Telegraph*, 20. oktober 2015. <https://www.belfasttelegraph.co.uk/life/features/three-women-break-the-taboo-surrounding-the-menopause/34122846.html>
- de Beauvoir, Simone: *Alderdommen*, Karen Nicolajsen (trans.), København, Fremad, 1983 [1970].
- Coble, MC og Louise Wolthers: *Things Change Anyway*, Aarhus, Asterisk, 2023.
- Creed, Barbara: *Return of the monstrous-feminine: feminist new wave cinema*, Abingdon, Oxon, United Kingdom, Routledge, 2022.
- Creed, Barbara: *The monstrous-feminine: film, feminism, psychoanalysis*, London, Routledge, 1993.
- Frank, Lone: "Kvinder uden østrogen" in *Weekendavisen*, 27. januar 2021, <https://www.weekendavisen.dk/2021-4/ideer/kvinder-uden-oestrogen>.
- Giles, Jane: "Un Chant d'amour par Jean Genet" in *Artforum* 26(5), 1988, pp. 102-106, <https://www.artforum.com/print/198801/un-chant-d-amour-par-jean-genet-34466>.
- Goddiksen, Mette Kirstine: "Så du det også på tv? Janni Pedersen var cool. Pegede på sine rynker i ansigtet og sagde..." in *Alt for Damerne*, 12. maj 2021.
- Gottlieb, Sanne: *Klimakteriesild, Grønningen* 1, 2019.
- Greer, Germaine: *Forandring*, København, Gyldendal, 1993 [1991].
- Gunter, Jen: *Overgangsaldermanifestet*, Kasper Dalen Pedersen (trans.), Odense, Mellempgaard, 2022 [2021].
- Hansen, Marianne Strøm: "Jens Erik Sørensen giver svar på tiltale", in *Kulturkontakten*, Kulturministeriet, september 2004, pp. 12-13.
- Herlev, Mette: *Kvindeligheder*, Forfatterskabet.dk, 2019.
- Hermele, Vanja: *Konsten – så funkcar det (inte)*, KRO/KIF, 2017 [2009].
- Hjernøe, Anne: *Stærk Overgang*, København, Politikens Forlag, 2022.
- Hvas, Lotte: *Bogen om overgangsalderen*, Aarhus, Klim, 2022.
- Marmur, Lisa: "Menopause: Fertile ground for creative expression in the arts" in *Lens*, Monash University, 22. februar 2022, <https://lens.monash.edu/@politics-society/2022/02/25/1384455/menopause-fertile-ground-for-creative-expression-in-the-arts>.

- Massu, Isabelle: "Conversation between Isabelle Massu and Pauline Curnier Jardin", 5. marts 2019, <http://paulinecurnierjardin.com/conversation-between-isabelle-massu-and-pauline-curnier-jardin-5th-march-2019/>.
- McLaren, Rosie: "The discourses of hysteria; menopause, art and the body" in *Hecate*, Vol.25 (2), 1999, pp.107-129.
- McLaren, Rosie: *Menopause, Art and the Body: Contemporary Tales from the Daughters of Hysteria*, Flaxton, Queensland, Post Pressed, 2001.
- Michaëlis, Karin: *Den farlige Alder*, København, Gyldendal, 1910.
- Nielsen, Bodil Skovgård: "En ørkesløs tid, en omvendt pubertet eller et tredje køn?" in *Information*, 2. marts 2024.
- Nielsen, Bodil Skovgård: "To modne kunstnere får overgangsalderen til at brøle og skabe sig" in *Information*, 7. december 2021.
- O'Grady, G.: "An Autoethnographic Performance: The Researcher's Story of Hysterectomy and Menopause as Act of Resistance and Activism" in *International Review of Qualitative Research*, 14(3), 2021, pp. 533-546.
- Olsen, Ursula Andkjær: *Mit smykeskrin. Digte*. København, Gyldendal, 2020.
- Osborne, Catrin: "This Is What The Menopause Looks Like" in *RPS The Decisive Moment*, Documentary Group, Royal Photographic Society, edition 25, september 2022, https://issuu.com/documentarygrouproyalphotographicso/docs/rps_the_decisive_moment_september_2022_edition_25/s/16821542.
- Paldam, Camilla Skovbjerg: "Krop, køn og moderskab i Katja Bjørns videokunst" in *Katja Bjørn*, Inge Lise Mogensen Bech (ed.), Randers, Randers Kunstmuseums Forlag, 2023, pp. 184-205
- Præstgaard, Lise Benthin, "Flere orgasmer til midaldrende kvinder skaber de gode film og tv-minder" in *Information*, 1. oktober, 2022, <https://www.information.dk/kultur/2022/09/flere-orgasmer-midaldrende-kvinder-skaber-gode-film-tv-minder>.
- Røstvik, Camilla Mørk: "Blood Works: Judy Chicago and Menstrual Art Since 1970" in *Oxford Art Journal*, 42, 3, 2019, pp. 335-353.
- Segal, Lynne: *Out of time: the pleasures and perils of ageing*, London, Verso, 2013.
- Simonsen, Renée Toft: *Jeg er f*cking hot! En rejse i det indre landskab omkring de 50 år - og et forsvar for sårbarheden!* København, Politikens Forlag, 2018.
- Sontag, Susan: "The Double Standard of Ageing" in *The Saturday Review*, 23. september 1972, pp. 29-38, <https://www.unz.com/print/SaturdayRev-1972sep23-00029>.
- Ussher, J. M., J. Perz, og C. Parton: "Sex and the menopausal woman: A critical review and analysis" in *Feminism & Psychology*, 25(4), 2015, pp. 449-468.
- Williams, Linda: *Hard Core - Power, Pleasure, and the "Frenzy of the Visible"*, Berkely og Los Angeles, University of California Press, 1999.
- Zyborska, Wanda: *Age Becomes Her: Redefining the Possibilities of Ageing for Women (Through Scarred Aged Skin and the Material Body)*, PhD-afhandling, Manchester Metropolitan University, 2019, <https://e-space.mmu.ac.uk/view/creators/Zyborska=3AWanda=3A=3A.default.html>.

HJEMMESIDER

- Arts.ac.uk: "Reframing Menopause", University of the Arts London. <https://www.arts.ac.uk/colleges/london-college-of-communication/research-at-lcc/photography-and-the-contemporary-imaginary/menopause> (tilgæt 3. oktober 2023).
- Deister-echo.de: "Kunstaustellung im Brasehof widmet sich den Wechseljahren" in *Deister Echo – Die Internetzeitung für Basinghausen*, 7. Oktober 2022. <https://deister-echo.de/kunstaustellung-im-brasehof-widmet-sich-den-wechseljahren/> (tilgæt 3. oktober 2023).
- Jardin, Pauline Curnier: "Ausgeblutet, Bled Out, Qu'un sang impur", <http://paulinecurnierjardin.com/quun-sang-impur-2019/> (tilgæt 3. Oktober 2023).
- Live Art Development Agency, LADA: <https://www.thisisliveart.co.uk/opportunities/rocio-boliver-workshop/> (tilgæt 3. marts 2024).
- MoMA.org: "Louise Bourgeois. Fillette. 1968". <https://www.moma.org/collection/works/81418> (tilgæt 3. oktober 2023).
- Robb, Deirdre: "Menopause" <https://deidreroobb.org/artworks/pause-artwork/pause/> (tilgæt 3. oktober 2023).
- Whitworth.manchester.ac.uk: "Creative Responses to the Menopause", Whitworth. The University of Manchester. <https://www.whitworth.manchester.ac.uk/whats-on/events/creativeresponsesmenopause/> (tilgæt 3. oktober 2023).
- Whisper Sisters: "EVERYWOMAN – The real menopause documentary", 2022, REELmcr, <https://www.youtube.com/watch?v=2bDA9RnJRJo> (tilgæt 3. oktober 2023).